

Iškilmingas minėjimas, skirtas Baltijos kelio 20-mečiui

Lietuvos Respublikos Seimas, 2009 m. rugpjūčio 23 d.

ARŪNA VALINSKAS. Gerbiamieji, iškilmingą minėjimą, skirtą Baltijos kelio 20-mečiui, skelbiu pradėta.

ALIUS CIRTAUTAS (*Seimo posėdžių sekretoriato vyriausiasis specialistas*). Jos Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidentė.

A. VALINSKAS. Gerbiamieji, dabar bus giedami Lietuvos, Estijos ir Latvijos valstybiniai himnai.

Giedami Lietuvos, Estijos ir Latvijos valstybiniai himnai

Gerbiamieji, į iškilmingą minėjimą pakviesti ir atvyko Jos Ekscelencija Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, Prezidentas Valdas Adamkus, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkas Vytautas Landsbergis, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo deputatai, Nepriklausomybės Akto signatarai, atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos pirmosios Vyriausybės nariai, Lietuvos Respublikos Seimo nariai, Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius ir kiti Vyriausybės nariai, Estijos Riigikogu pirmininkė Enė Ergma, Estijos premjeras Andrusas Ansipas ir jų vadovaujamos delegacijos, Latvijos Saeimos pirmininkas Gundaras Daudzė, Latvijos premjeras Valdis Dombrovskis ir jų vadovaujamos delegacijos, Estijos, Latvijos parlamentų delegacijų nariai Baltijos Asamblėjoje, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkai, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimo nariai, Lietuvos Sąjūdžio Tarybos nariai, Lietuvos tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų vadovai, Lietuvos Respublikoje reziduojantys užsienio šalių diplomatai, Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkė ir atstovas Lietuvoje, Lietuvos universitetų ir akademijų rektoriai, sausio 13-ąją ir Medininkuose žuvusiųjų artimieji, Sausio 13-osios organizacijų ir tautinių bendrijų atstovai, pasipriešinimo sovietiniam okupaciniam režimui organizacijų atstovai, 1989 metų Baltijos kelio organizatoriai, koordinatoriai ir kiti garbingi svečiai.

O dabar, mieli kolegos, svečiai, pažiūrėkime keletą vaizdo akimirų, kokie mes buvome, ateidami į Baltijos kelią, ir kaip stovėjome tarsi trys sesės, susikibusios rankomis, Baltijos kelyje.

Rodomas vaizdo įrašas

Rodomas istorinės nuotraukos ir vaizdo įrašas iš 1988 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio organizuoto Mitingo Vingio parke, Vilniuje.

„VYTAUTAS LANDSBERGIS. Mes išgirsime dabar liudininko žodį. 1938–1940 metų Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio žodį. (Plojimai)

JUOZAS URBŠYS. 1939 metų spalio pradžioje vyko Maskvoje Lietuvos ir Tarybų Sąjungos derybos dėl Vilniaus ir jo srities perdavimo Lietuvai. Žodį ima Stalinas ir be užuolankų paskelbia, kad Tarybų Sąjunga susitarusi su Vokietija, su ta hitlerine, fašistine, jog didžiausia Lietuvos dalis tenka Tarybų Sąjungai, o siauras jos pasienio ruožas – Vokietijai; kloja ant stalo Lietuvos žemėlapi ir rodo nubrėžtą jame Tarybų Sąjungos ir Vokietijos valdų skiriamąją liniją nepriklausomos Lietuvos valstybės teritorijoje. Bandau protestuoti prieš tokį nepriklausomos valstybės dalijimąsi. Sakau, jog iš ko ko, tik ne iš draugiškos Tarybų Sąjungos Lietuva galėjo to laukti.“

Skamba daina

(Plojimai)

A. VALINSKAS. Gerbiamieji, toliau iškilmingam minėjimui pirmininkaus Seimo Pirmininko pirmoji pavaduotoja Irena Degutienė.

IRENA DEGUTIENĖ. Gerbiamieji šio garbaus ir atmintino susirinkimo dalyviai, kviečiu pirmininkauti Seimo Pirmininką Arūną Valinską. Atsiprašau, kviečiu į tribūną Seimo Pirmininką Arūną Valinską.

Seimo Pirmininko Arūno Valinsko kalba

A. VALINSKAS. Gerbiamoji Irena, aš matau, mes lygiai taip pat jaudinamės, kaip lygiai prieš 20 metų, nes tas kelias buvo kažkas tokio. Taigi nieko keisto – lygiai taip pat jaučiuosi.

Jūsų Ekscelencija Respublikos Prezidente Dalia Grybauskaitė, Ministre Pirmininke, Prezidente Adamkau, gerbiamas Vytautai Landsbergi, Eminencija kardinole, Estijos ir Latvijos parlamentų pirmininkai ir premjerai, Jūsų Ekscelencijos ambasadoriai, ponios ir ponai, mieli kolegos Seimo nariai, kviečiu tylos minute pagerbti žuvusius už Lietuvos laisvę.

Tylos minutė

Dėkoju.

Mieli susirinkusieji, gerbiami Lietuvos žmonės, bendrapiliečiai, Lietuvos televizijos žiūrovai, likimo valia mums teko laimė ne tik stebėti naujausią Lietuvos istoriją, bet ir dalyvauti ją kuriant. Mūsų visų vaidmuo istorijoje įvairus. Vienų tiesioginis, kitų statistinis, bet visi mes jos liudininkai ir dalyviai. Šiandien tų netolimų laikų istorija yra tokia, kokią rašėme mes, kokią rašė Lietuvos žmonės. Kiekvieno atmintis dėlioja įvykius pagal datas ir svarbą. Tai subjektu, nes esame žmonės su savo nuomone, įsitikinimais ir jausmais. Tačiau 1989 metų rugpjūčio 23-ioji, be abejonės, buvo ta diena, kuri mums visiems paliko gerus jausmus ir labai šiltus prisiminimus. Tai mūsų, mūsų, aš sakau, – Lietuvos, Latvijos ir Estijos, visų mūsų Baltijos kelias.

Tų pačių metų liepos 15 dieną Pernu mieste, Estijoje, susirinkę trijų Baltijos tautų išsivaduojamųjų judėjimų atstovai nutarė surengti bendrą solidarumo akciją – Baltijos kelią. Gyva žmonių grandine sujungti Vilnių, Rygą ir Taliną. Dar kartą parodyti sovietų valdžiai ir pasauliui vienybę ir ryžtą siekti laisvės bei nepriklausomybės.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio kvietime buvo rašoma: „Lietuvos žmonės, rugpjūčio 23-osios vakarą atvykite į Vilniaus–Rygos plentą, kur gyvą sieną paminėsime 50-metį nuo tos dienos, kai dvi to meto didžiosios valstybės pasidalino Estiją, Latviją ir Lietuvą. Ta gyvą sieną mes priminsime pasauliui, susitaikiusiam su trijų suverenių valstybių žūtimi, kad tautos ne tik gyvos, bet ir pasiryžusios pačios lemti savo likimą. Atvykime į šį plentą, kuris užsienio žemėlapiuose vadinasi Europos 12-ąja magistrale, ir įsijungę į šią gyvą sieną suprasime, kiek daug mūsų ir kokie esame vieningi, nors kalbame skirtingomis kalbomis, bet gyvename prie vienos jūros ir mus vienija bendra ateitis, kurios turime būti verti.“

Į šį kelią mus vedė žodis, kurį mes dar tik mokėmės ir drąsinomės garsiai tarti. Tarti šį žodį be baimės. Šį žodį jau skandavo tūkstantinės minios Baltijos valstybių sostinių mitinguose: „Vabadus!“, „Brīvība!“, „Laisvė!“ Šie žodžiai įkūnijo svarbiausią Baltijos kelio prasmę ir tikslą. Baltijos kelias į laisvę ir nepriklausomybę – toks jo buvo pirminis pavadinimas. Tokia jo idėja. Nuo Vilniaus Gedimino bokšto pro Laisvės paminklą Rygoje iki Talino Hermano bokšto maždaug 600 kilometrų 2 mln. žmonių grandinė sujungė trijų Baltijos valstybių sostines simboliškai atskirdama Lietuvą, Latviją ir Estiją nuo Sovietų Sąjungos.

Žinia apie trijų kaimynių laisvės siekį apskriejo pasaulį pirmuosiuose laikraščių puslapiuose. Baltijos kelią išvydo milijonai televizijos žiūrovų. Sakoma, kad, be Kinų sienos, tai buvo dar vienas objektas, kuris tuo metu buvo matomas iš kosmoso, nes vien sustoję kelyje automobiliai buvo matomi iš viršaus. Taip, iš kosmoso, iš aukščiausiojo, buvo matomas mūsų laisvės siekis.

Trijų tautų vienybė parodė pasauliui, kad akcijos organizatoriai – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, Latvijos ir Estijos liaudies frontai – tai ne grupelės ekstremistų, kaip iki tol teigė Sovietų Sąjunga, o savo piliečių valią išreiškiančios organizacijos. Užsienio valstybės ir jų piliečiai išgirdo trijų Baltijos valstybių balsą, taikiai, bet tvirtai reikalaujantį laisvės savo šalims.

Kai sklaidau tų metų nuotraukas, nesistengiu ieškoti pažįstamų veidų. Visi jie man atrodo tarsi artimi ir savi. Nuotraukose kiek prastokai apsirengę, nudrengtais žiguliukais atvažiuavę, bet šviesiais ir susikaupusiais veidais stovintys žmonės. Tokius mus pamatė pasaulis. Stovėjome tylėdami, bet mus girdėjo. Mus išgirdo. Dabar jau niekas nebesuskaičiuos, kiek kartų Baltijos kelias persikirto su 1831 ar 1863 metų sukilimų dalyvių, slaptųjų mokyklų daraktorių ir knygnešių takais. Tame kelyje visa mūsų pasipriešinimo okupacijoms istorija. Tame kelyje buvo ir 1941 metų birželio sukilimo dalyviai, Sibiro tremtiniai, politiniai kaliniai, getų ir koncentracijų stovyklų aukos, emigrantai. Į laisvę mus vedė partizanus rėmę Ariogalos moksleiviai, 1987 metų mitingo prie Adomo Mickevičiaus paminklo dalyviai, Helsinkio grupės nariai, Sausio 13-osios aukos. Baltijos kelias mums buvo ne tik trijų valstybių tautinių judėjimų renginys – tai buvo mūsų istorija, tilpusi į šią magistralę.

Kas geriau, jei ne mes patys, patyrę okupacijas, pažeminimą, karus ir mūsų piliečių holokaustą, galime suprasti, kokia didelė nepriklausomybės ir laisvės kaina? Šiandienis pasaulis dar kupinas konfliktų, karų, rasinės ir religinės neapykantos bei ksenofobijos. Todėl

Lietuva, išreikšdama susirūpinimą vis dar pasitaikančiu totalitarinių režimų garbinimu, įskaitant nacistinę ir stalinistinę praeitį, inicijavo, kad ESBO Parlamentinės Asamblėjos sesijos metu priimtoje Vilniaus deklaracijoje būtų priimta rezoliucija „Padalintosios Europos suvienijimas: žmogaus teisių ir pilietinių laisvių apsauga XXI amžiuje ESBO regione“. Joje primenama Europos Parlamento iniciatyva, kad nebūtų užmiršti masiniai trėmimai ir žudynės, rugpjūčio 23 dieną, kai prieš 70 metų buvo pasirašytas Molotovo–Ribentropo paktas, paskelbti Europos stalinizmo ir nacizmo aukų atminimo diena, aiškiai ir nedviprasmiškai pasmerkti totalitarizmą. Todėl ir Baltijos kelias neturi likti praeitis. Kaip laisvės simbolis, kaip vėliava jis lieka mumyse, kad niekas niekada neišdrįstų nustumti mūsų nuo to kelio į Europos istorijos pakraštį.

Vabadus – brīvība – laisvė. Ačiū. (Plojimai)

I. DEGUTIENĖ. Dėkoju Seimo Pirmininkui.

Dabar kviečiu kalbėti Jos Ekscelenciją Lietuvos Respublikos Prezidentę Dalią Grybauskaitę. *(Plojimai)*

Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės kalba

DALIA GRYBAUSKAITĖ. Visi šiandien susirinkę mielieji, gerbiamieji Seimo posėdžio dalyviai! Šiandien minėdami Baltijos kelio 20 metų sukaktį negalime pamiršti to, kas mus į jį atvedė, kuo ir kokie mes atėjome į šį kelią, kas mus palaikė, kas padrąsino ir kas įkvėpė. Tai visa mūsų laisvės kovų istorija: Žalgirio ir Saulės mūšiai, Giedraičių kautynės, partizanų kovos, Katalikų Bažnyčios kronikos, Helsinkio grupė, Laisvės lyga, Sąjūdis, mūsų disidentai ir paprastų, tylių, bet laisvę mylinčių žmonių kova. Tai mus palaikė, suteikė jėgų ir pasitikėjimo stoti į Baltijos kelią. Tai įkvėpė mus, įvairių tautų žmones, stoti prieš ginklais žvanginančią brutalią jėgą.

Negalima pamiršti, kokia tuomet tvyrojo politinė įtampa, kokie sklandė gandai ir baimės, raginimai atsakyti laisvės siekiui, gąsdinimai, bet mes nepabūgome, išėjome, susikibome rankomis nuo Vilniaus iki Talino. Pasaulis apstulbo nuo mūsų pilietinės drąsos ir visuomeninės brandos, nuo ryžto taikiai parlamentiniu keliu stoti prieš militaristinę jėgą. Ir ta jėga sudrebėjo, neišdrįso pakelti ginklo prieš vaikus, senelius, vyrus ir moteris, kurių širdys plakė kaip viena.

Baltijos kelias suteikė mums nuoširdžią Vakarų valstybių ir demokratinių Rytų Europos jėgų paramą ir palaikymą, o vėliau ir faktinį mūsų visų valstybių pripažinimą. Baltijos kelias tapo įkvėpiančiu pavyzdžiu kitoms kolonizuotoms tautoms. Jo reikšmės pervertinti neįmanoma. Tai laisvės pergalė prieš baimes, nepasitikėjimą ir vienatvę. Šiame kelyje visa mūsų istorija, dabartis ir ateitis. Jis mūsų dvasinis etalonas, neleidžiantis kitaip bendrauti su pasauliu ir su savimi. Nesusmulkėti iki partinių, kaltinimų, tautinių, religinių rietenų ir barnių. Ypač sunkmečio laikotarpiu, kai taip reikalinga mūsų vienybė.

Baltijos kelias – tai nelengvas kelias. Jame buvo ir bus sunkumų. Jei neiškrypsime iš jo, nepabūgsime ir eisime ranka rankon, širdis širdin, mes tikrai laimėsime.

Dėkoju visiems, kurių pastangomis buvo iškovota, apginta ir įprasmintą mūsų nepriklausomybę, visiems, kurių kūryba brandino ir brandina laisvę. Nuoširdžiai sveikinu kiekvieną iš jūsų ir linkiu širdyje išsaugoti Baltijos kelią kaip mūsų visuomeninės brandos simbolį. Telydi mus visus Baltijos kelio – širdžių jungties jausmas. (*Plojimai*)

I. DEGUTIENĖ. Dėkojame Lietuvos Respublikos Prezidentei Daliai Grybauskaitei.

Toliau pirmininkaus Seimo Pirmininkas Arūnas Valinskas.

A. VALINSKAS. Dėkoju. Į tribūną kviečiu Jo Eminenciją kardinolą Audrį Juozą Bačkį. (*Plojimai*)

Jo Eminencijos kardinolo Audrio Juozo Baččio kalba

AUDRYS JUOZAS BAČKIS. Gerbiami valstybininkai, brangūs Lietuvos žmonės! Lygiai prieš du dešimtmečius Lietuvos, Latvijos ir Estijos piliečių tikslas buvo visiems garsiai priminti istorinę neteisybę. Gyva vora nuo Vilniaus iki Talino patraukė pasaulio dėmesį bylodama: slaptuosiuose žemėlapiuose agresyvių lyderių nubraižytos įtakos zonos nėra amžinos. Mūsų tikslas buvo kitus įtikinti ir patiems patikėti, kad galime būti matomi, kad atskiros valstybės, savarankiškos tautos, savitos kultūros. Todėl daugybė energijos buvo panaudota grandiozinėms akcijoms, Baltijos keliui. Kur kas mažiau pastangų ir rūpesčių teko mažiems krustelėjimams, kurie neregimai vyksta kiekvieno žmogaus dvasioje, kai jis gręžiasi į meilės, pasitikėjimo Dievu ir doros kelią.

Šiandien tvirtai žinome – prieš 20 metų pakeitėme istoriją. Dar teks daug įrodinėti, bet Europa jau ima girdėti tiesos balsą, kuris skelbia – Hitleris ir Stalinas, Ribentropas ir Molotovas buvo vienodai pavojingi nusikaltėliai, atsakingi už šimtų milijonų beprasmiškas kančias ir žūtį. Tačiau visus 20 metų nesilpsta įspūdis, kad ryžtingai keisdami pasaulio viešąją nuomonę ir plėsdami demokratinės Europos erdvę mažai tepasikeitėme savo viduje. Susikibome rankomis, bet širdys, išskyrus kelias pakylėtas išsilaisvinimo jaudulio akimirkas, liko atšiaurios viena kitai, todėl laisvės euforiją kaip vėjas nupūtė pirmieji ekonominiai sunkumai ir savos valdžios klaidos ar piktnaudžiavimai.

Kodėl sovietizmas ir fašizmas tapo kruviniausiais režimais, kurie ilgiems dešimtmečiams užnuodijo daugelio tautų gyvenimą? Kodėl jie daug labiau nei kitų praeities tirynų siautėjimas paniekino asmens orumą ir nutraukė bendruomeninius ryšius?

Šie režimai iš esmės kėsinosi į Aukščiausiojo mums duotą prigimtį. Jie kėlė tikslą nu-traukti kūrinių ryšį su Kūrėju ir ėmėsi žiauriausių priemonių tam pasiekti. Jie siekė sukonstruoti naują žmogų, tai yra asmenį, svetimą artimo skausmui, abejingą tradicijoms, akiai vykdantį vadų valią. Šie režimai tiesą ir teisingumą laikė beprasmiškais sąžinės skrupulais, trukdančiais konstruoti pasaulines galybes.

Leisdamiesi į Baltijos kelią, išėjome į laisvės kelią, vedusį tolyn nuo dievišką tvarką niekinusių santvarkų, grubia jėga perbraižytų žemėlapių. Tačiau dar reikės didelių pastangų, kad politinė laisvė būtų persmelkta dvasios laisve, kad laisvą tautą sudarytų laisvi žmonės. Pareikalavę teisingumo ir tiesos tarp valstybių, šventėme pergalę kaip šalis. Kur kas didesnis asmeninis laimėjimas mūsų laukia, jei kiekvienas įžengsime į teisingumo ir doros kelią. Šiame

kelyje mus iš aukštybių lydės milijonų nekaltai nužudytų užtariamoji malda. Dar didesnę prasmę įgis laisvės kovotojų ir pogrindžio drąsiųjų auka, politinių pabėgėlių ryžtas laisvinti Lietuvą.

Baigiu psalmės žodžiais. Ne tik lūpomis paprašykime. „Mokyk, Viešpatie, mane savo kelio, dėl mano budrių priešų vesk mane lygiu taku. Neatiduok manęs priešininkų savivalei, nes melagingi liudytojai sukilo prieš mane ir smurtu alsuoja. Tikiu, kad patirsiu Viešpaties gerumą gyvųjų šalyje.“ Ačiū. (*Plojimai*)

A. VALINSKAS. Dėkoju Jo Eminencijai.

Gerbiami kolegos, prieš pakviesdamas į tribūną kitą svečią, norėčiau paskelbti, kad yra UNESCO generalinio direktoriaus Koichiro Matsuros laiškas šio mitingo ir susitikimo dalyviams. Keletą jo eilučių norėčiau perskaityti jums visiems čia, salėje.

„Man labai malonu pasveikinti Baltijos kelio 20-mečio minėjimo dalyvius. Galbūt daugelis iš jūsų kartu su daugiau nei milijonu žmonių 1989 m. rugpjūčio 23 d. susikibote už rankų į 600 kilometrų ilgio gyvąją grandinę, nusidriekusią nuo Talino per Rygą iki Vilniaus. Ši Baltijos kelio žmonių grandinė buvo trijų Baltijos tautų solidarumo, siekiant nepriklausomybės ir reikalaujant žmogaus ir pilietinių teisių, ženklas.“

Ir pabaigoje laiško Koichiro Matsura rašo: „Raginu jus dėti pastangas, kurių ėmėsi jūsų šalių bibliotekos, archyvai ir muziejai siekdami užtikrinti panašių istorinių įvykių palikimą būsimoms kartoms ir kad tokie įvykiai išliktų žmonijos sąmonėje. Jie mums primena praeities nelaimės ir verčia mus nuolat būti budrius, kad išsaugotume savo laisvę. Linkiu jūsų susitikimui didžiulės sėkmės.“ Pasirašo Koichiro Matsura. (*Plojimai*)

Gerbiamieji, kviečiu į mūsų iškilmingo minėjimo tribūną viešnią – Estijos Riigikogu pirmininkę Enę Ergmą. (*Plojimai*)

Estijos Riigikogu pirmininkės Enės Ergmos kalba

ENĖ ERGMA. Ačiū. Gerbiamoji Lietuvos Respublikos Prezidente, Prezidente Adamkau, gerbiamasis Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininke, Latvijos Seimo Pirmininke, gerbiami ministrai pirmininkai, ponios ir ponai! Man tenka didelė garbė šiandieną perduoti jums sveikinimus Estijos Parlamento Riigikogu vardu šiame istoriniame pastate.

Žinomas politikos mokslų ekspertas Arendas Lijpo yra pasakęs, kad patikimas tvirtos demokratijos matas yra jos besitęsiantis funkcionavimas 20 metų laikotarpiu. Prieš 20 metų mes turėjome Baltijos kelią. Šalia kitų lemiamų įvykių Lenkijoje, Vengrijoje, Rytų Vokietijoje ir kitose šalyse Baltijos kelias tapo tarsi domino, išjudinęs revoliucinę bangą ir komunizmo Rytų Europoje žlugimą, sąlygojusį sienų tarp Vengrijos ir Austrijos išnykimą, Berlyno sienos griuvimą ir Aksominę revoliuciją Prahoje. Sovietų Sąjunga iširo 1991 metais ir tai lėmė Šaltojo karo pabaigą. Mes, kaip išsilaisvinusios tautos, galime visiškai džiaugtis galimybėmis ir saugumu, kuriuos mums siūlo Europos Sąjungos narystė ir NATO narystė.

Čia yra naudinga prisiminti ir išreikšti dėkingumą tiems principingiems žmonėms Vašingtone, Londone ir kitur, kurie įgalino šiuos istorinius įvykius. Norėčiau pacituoti britų istoriką Normaną Deivisą, kuris pasakė, kad istorija priklauso laimėtojams, kaip pasakė

Vinstonas Čerčilis, bet tai, kas neužrašyta, iš tikrųjų yra daug sudėtingiau. Ir po Antrojo pasaulinio karo Europoje problema buvo ta, kad pajungtosios tautos negalėjo parašyti, raštu paskelbti apie savo kančias. Skiriamoji linija tarp nugalėtojų ir nugalėtųjų iš tikrųjų yra nelabai aiški.

Kas atsitiko po Ribentropo–Molotovo pakto, kai šalys pateko į Sovietų Sąjungos laimėtojų įtakos sferą? Ar tie 50 sovietų okupacijos metų atnešė Baltijos šalims taiką ir laisvę, kurios jos tikėjosi karui pasibaigus? Penkeri metai vadinamojo Baltijos valstybių išlaisvinimo proceso, kai išlaisvintojai siuntė tūkstančius vyrų ir moterų, vaikų, pagyvenusių žmonių į Sibirą ir daugelis iš jų negrįžo, iškelia daug klausimų. Taigi šiais metais rugpjūčio 23 dieną mes pirmą kartą galime švęsti kaip nacionalinę šventę. Tai komunizmo ir nacizmo aukų prisiminimo šventė.

2009 m. balandžio 2 d. Europos Parlamentas priėmė rezoliuciją, kuri tvirtai ir neginčijamai pasmerkė visus totalitarinio ir autoritarinio režimo nusikaltimus humanizmui ir žmogaus teisių pažeidimus. Rezoliucija kviečia oriai paminėti rugpjūčio 23 dieną visoje Europoje kaip totalitarinio ir autoritarinio režimų aukų prisiminimo dieną. 600 kilometrų žmonių juosta sujungė Estiją ir Lietuvą per Latviją prieš 20 metų ir tai iš tikrųjų buvo nepaprastai svarbus ženklas, parodantis, kad Baltijos valstybės yra vieningos, kad jos labai gerai žino, ką reiškia solidarumas, ir leido pasauliui tai pamatyti.

Tiesioginė politinė Baltijos kelio pasekmė, rezultatas buvo tai, kad atsirado Baltijos Asamblėja, Tarpparlamentinė Estijos, Latvijos ir Lietuvos Asamblėja, kuri buvo įkurta 1991 m. lapkričio 8 d. Europos Sąjungos narystė Baltijos Asamblėjai pateikė naujų iššūkių.

Ponios ir ponai, baigdama norėčiau pasakyti, kad švęsdami įvairias metines mes neturėtume užmigti. Dabar, kai mes susiduriame su ekonomine krize, iš tikrųjų virš mūsų vėl iškyla grįžimo prie totalitarizmo ir naujų ekonominių barjerų pavojus. Aš esu įsitikinusi, kad Europos Sąjunga turi sugebėti sustiprinti savo pozicijas ir kalbėti vienu balsu tarptautinėje arenoje. Tai vienintelis kelias užtikrinti, kad Europos politinis svoris visiškai atitiks jos ekonominę įtaką. Tvirta ir vieninga Europa gali veikti kaip balansuojanti jėga pasaulyje tuo metu, kai jame kyla karšti konfliktai ir daugelį šalių paveikė ekonominė krizė. Tiek mažos, tiek didelės Europos Sąjungos valstybės narės turėtų demonstruoti dar didesnį solidarumą ir dar daugiau rūpintis viena kita.

Ponios ir ponai, leiskite man dar kartą pasveikinti jus visus. (*Plojimai*)

A. VALINSKAS. Nuoširdžiai dėkojame Estijos *Riigikogu* Pirmininkei Enei Ergmai.

Dabar kviečiu į tribūną Latvijos Saeimos Pirmininką Gundarą Daudzē. (*Plojimai*)

Latvijos Saeimos Pirmininko Gundaro Daudzės kalba

GUNDARAS DAUDZĒ. Gerbiamoji Lietuvos Respublikos Prezidente, gerbiamasis Lietuvos Seimo Pirmininke, gerbiamasis pone Adamkau, gerbiamoji Estijos *Riigikogu* Pirmininke, gerbiamieji Estijos, Latvijos ir Lietuvos ministrai pirmininkai, gerbiamieji kolegos, ponios ir ponai! Šiandien pakeliui į Vilnių man teko didelė garbė dalyvauti Latvijos ir Lietuvos pasienyje vykusiame Baltijos kelio minėjime. Labai susijaučiau, nes prisiminiau, kas vyko

prieš 20 metų. Tai buvo metas, kai Estijos, Latvijos ir Lietuvos žmonės vienijo tikslo suvokimas, kai jie kartu siekė tikslo – savo šalių laisvės ir nepriklausomybės. Latvijoje tą laikotarpį vadiname trečiuoju atgimimu arba dainuojančia revoliucija.

Ir tada, prieš 20 metų, ir šiandien Baltijos kelias yra ne tik 600 kilometrų gyva laisvės idėja užsikrėtusi grandinė. Baltijos kelias – tai kažkas daugiau. Tai suvokimas, kad reikšmingais momentais Baltijos tautos gali būti kartu ir kartu siekti bendro tikslo. Gali būti kartu, kad laimėtų net, atrodo, nelaimimą kovą. Baltijos kelias mums asocijuojasi su emocinio ir dvasinio bendrumo jausmu, su pakilimu, kuris nušlavė okupacinį režimą ir leido mūsų šalims atgauti nepriklausomybę. Būtent Baltijos kelias parodė mums ir visam pasauliui estų, latvių ir lietuvių jėgą, o svarbiausia – parodė, kad siekdami bendro tikslo esame vieningi.

Po 20 metų ir toliau einame Baltijos keliu. Mus vienija ne tik draugiški kaimyniniai santykiai. Mūsų ryšiai yra daug glaudesni. Prasmingai bendradarbiaujame ne tik politiniu ir ekonominiu lygmeniu, mūsų ryšiai labai svarbūs ir dvasinių vertybių srityje. Visur pasaulyje esame siejami su Estija, Latvija ir Lietuva ir apskritai su Baltijos valstybėmis. Visur kartoju, kad yra bendra mūsų istorija, plėtra ir ateitis. Bendromis pastangomis pasiekėme tikslus, kurie prieš 20 metų atrodė tik tolimesnė svajonė. Tapusios visateisėmis ES ir NATO narėmis Baltijos šalys įgijo beprecedentes saugumo, stabilumo ir augimo garantijas. Išsipildė daugelio žmonių svajonė. Mes grįžome į Europą ir Baltijos valstybių vėliavos išdidžiai plazda greta kitų transatlantinio bendradarbiavimo partnerių vėliavų.

Šiandien Estija, Latvija ir Lietuva glaudžiai bendradarbiauja įvairiose srityse. Tai ir tarpparlamentinis bendradarbiavimas, ir bendradarbiavimas ekonomikos bei politikos klausimais, tai ir abipusė pagalba, ir kolegishkumas Europos Parlamento bei Europos Sąjungos administracijos struktūrose. Vyksta mainai turizmo, kultūros ir švietimo srityse. Visa tai rodo, kad per 20 metų emocinis ir dvasinis intymumas peraugo į (...) ir abipusiškai naudingą tarpvalstybinį bendradarbiavimą. Latvija tikrai visada Estiją ir Lietuvą laikė artimiausiomis ir svarbiausiomis savo bendradarbiavimo partnerėmis. Ir tai ypač svarbu, nes Baltijos šalys yra mažos valstybės. Todėl mes galime pasukti procesą sau norima linkme, tik jeigu būsime vieningos ir dirbsime kartu.

Žinoma, kiekviena mūsų šalių pasirinko savo kelią ir priemones, kuriomis siekia tikslų, todėl kartais nebeturime ankstesnio mūsų vieningumo ir bendrumo. Vis dėlto Baltijos kelias parodė svarbiausią dalyką ir šiandien matome, kad kritiniais momentais turime kaimynų ir draugų, kuriais galime pasiremti. Esminiu momentu estai, latviai ir lietuviai sugebės vienas kitam ištiesti pagalbos ranką, o Baltijos šalių vienybė visada buvo reali, o ne išgalvota, būtent tokia, kokia ji buvo prieš 20 metų – 1989 m. rugpjūčio 23 d.

Ponios ir ponai, su dideliu malonu Latvijos Saeimos vardu ta proga sveikinu visus Baltijos žmones. Norėčiau paakinti visus Estijos, Latvijos ir Lietuvos žmones nepamesti kibirkšties, kuri prieš 20 metų įžiebė mumyse liepsną ir mus įkvėpė. Baltijos valstybės dešimtmečius ir šimtmečius ryškiai šviečia Europos žvaigždyne. (*Plojimai*)

A. VALINSKAS. Dėkoju kolegai Latvijos Saeimos Pirmininkui Gundarui Daudzei.

Dabar kviečiu į tribūną Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininką, Nepriklausomybės akto signatarą, Europos Parlamento narį gerbiamą Vytautą Landsbergį. Prašau. (*Plojimai*)

*Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininko,
Nepriklausomybės akto signataro, Europos Parlamento nario Vytauto Landsbergio kalba*

VYTAUTAS LANDSBERGIS. Jūsų Ekscelencija Respublikos Prezidente, Prezidente Adamkau, aukštieji svečiai ir visi dalyviai, ir visi, kurie vėl esame Baltijos kelyje, visi, kurie girdi.

Kalbėsiu apie ilgąjį kelią į laisvę. Tai buvo prieš 69 metus, kai šalies sieną kirto tankai ir apšiuė kareiviai su raudonomis žvaigždėmis okupavo Lietuvos Respubliką. Pirmuoju savo politiniu uždaviniu bolševikai paskelbė Lietuvos sovietizaciją. Šį žodį randame dokumentuose. Jis reiškia ne vien mūsų valstybės, geresnės ar blogesnės, panaikinimą. Visa Lietuvos žemė vienu apsišaukusio Liaudies Seimo sprendimu buvo atiduota Sovietų Sąjungai. Prasidėjo aršus ūkio ir kultūros sovietinimas. Jį lydėjo raudonasis teroras, represijos ir trėmimai, priverstinis viešas pataikavimas Stalinui ir jo sukurtai totalitarinei imperijai.

Toje valstybėje, pasivadinusioje Sovietų sąjunga, pagal diktatorių programą turėjo nebelikti tautų. Tik viena tarybų tauta – nuolankiai paklusni Kremlui, šnekanti, rašanti ir bolševikų valstybei tarnaujanti sumenkinta, susovietinta rusų kalba. Šią ilgalaikę programą, kuriai įgyvendinti pirmiausia siekta palaužti žmonių savarankiškumo dvasią, yra pagrindo vadinti kultūros genocidu. Jis klastingai papildė fizinį ir ūkio naikinimą.

Lietuva priešinosi įvairiais būdais, kol galų gale SSRS bankrutuojant per „Atgimimą“ ir Sąjūdį išsiveržė į politinę laisvę, savo valstybės atkūrimą. Šiuo paskutiniu ir nebeilgu vadavimosi laikotarpiu, kurį žymėjo Lietuvos Sąjūdžio programos nustatyti išimtinai politiniai, nesmurtiniai pasipriešinimo būdai, buvo keli išskirtinai svarbūs įvykiai. Vienas jų – Baltijos kelias. Tokį vardą gavo didžiausia iki šiol tarptautinė manifestacija, pažymėta Gineso rekordų knygoje, neseniai įtraukta ir į UNESCO pasaulio minėtinių datų registrą.

Mes šiandien minime ne rekordus, o dvasinę pergalę. Milijonai žmonių nuo Vilniaus iki Talino jautėsi laisvi kaip niekad ir nieko nieko nebebijojo. Traukis, primestoji nevykusi sovietinė santvarka, sakė jie, traukis su savo įstaigomis, šnipais, politrukais ir svetima kariuomene, mes esame laisvi ir vėl turėsime savo pačių tris valstybes.

Vienas šūkis toje manifestacijoje buvo lakoniškiausias ir iškalbingiausias, nes milžiniško turinio – „Gana!“. Nors po 20 metų atsiranda keistokų Europos Sąjungos piliečių, kuriems ir Stalino, ir komunizmo vis dar negana, tačiau tada milijonai Baltijos kely buvo įsitikinę, kad gana. Turėjo būti atvertas kitas, geresnis, neišprievartautos istorijos puslapis. Tam reikėjo ir tiesos apie istoriją.

Šiandien regime Baltijos kelią kaip ypatingą tarptautinę, bet Lietuvoje jau trečią iš eilės viešą manifestaciją, vykusią kasmet Juodojo kaspino dieną. Tai rugpjūčio 23-oji, kurią daug kur imta sieti su 1939 metais pasirašytais nacių ir sovietų dokumentais, vadinamuoju Molotovo–Ribentropo paktu. Toks būtų supaprastintas matymas. Esmė ne popieriai ir parašai, bet sąmokslas. Ko vertas ne tik tų dviejų ministrų pasirašytas nuosprendis, kad regione tarp Vokietijos ir SSRS įvyks politinių teritorinių pokyčių, bet ir paties Stalino nubrėžta nauja SSRS–Vokietijos siena ir didžiulis, grobuoniškas parašas ant Baltijos šalių ir Lenkijos žemėlapiu – štai imu tas žemes su žmonėmis, darysiu su jais, ką norėsiu. Todėl juodosios dienos turinys

trejopas: tai sąmokslas prieš tautas ir žmoniją, tai Antrojo pasaulinio karo pradžia, tai dešimtys milijonų aukų.

Karas – pirmiau Lenkija, po to Suomija – prasidėjo kitą dieną po to, kai Maskva ratifikavo draugystės sutartį. Tarp aukų – ištisos valstybės, o jų budeliai buvo abi susimokiusios totalitarinės galybės, tironijos, kaip 2005 metais apibūdino Europos Parlamentas. Viena dėl karo ir nusikaltimų žmonijai pasmerkta, kita ligi šiol išsukinėja savo kaltę. Kai reikia, randa vis naujų tampomų „šaltinių“ savo nebūtos nekaltybės įrodymui.

O prieš 20 metų, 1987–1989-ųjų laikotarpiu, trim etapais nuo protesto mitingo prie Adomo Mickevičiaus paminklo per didįjį gedulingą minėjimą ir masinį politinį reikalavimą Vingio parke trečiuoju žygiu išėjome į Baltijos kelią kaip laisvės ir brolybės šventę, tikrą Europos ledonešį. Po 20 metų toks lieka bendras vaizdas – vien geroji aura. Žavus prisiminimas nelyginant apie jaunystę. Sąjūdis ir buvo Lietuvos jaunystė.

Tačiau verta priminti ir konkrečią 1989 metų padėtį. Lietuvos tuometinį dinamizmą lėmė dvi pagrindinės politinės jėgos. Viena – tai tartum valdanti, veikiau administruojanti vietinė Komunistų partijos organizacija, visą Sovietų Sąjungą diktatūriškai valdančios SSKP padalinys. Kitaip tariant, už vietinių komunistų stovėjo imperinis politinis centras ir Lietuvą realiai okupuojanti, politiškai ir ekonomiškai sau pajungusi svetima valstybė.

Kita jėga buvo Lietuvos Sąjūdis. Tuo laikotarpiu dar naudojosi žodžių „pertvarka“, „persitvarkymas“ priedanga, kad ir jo tiksluose blykčiotų Sovietų Sąjungos viršūnėse skelbtų liberalesnių permainų žodynas, tam tikra legitimacija. Už Sąjūdžio nestovėjo niekas, tik Lietuvos istorija ir teisė būti.

Be abejo, ir kitose laimingesnė šalyse realizuojamos demokratinės galimybės, teisingesnio gyvenimo viltys ir laisvės regėjimai. Savi projektai Lietuvai. Šios dvi jėgos varžėsi dėl įtakos Lietuvos dabarčiai ir ateičiai. Turėjo kai kada aštrių susikirtimų, bet ir bendravimo formų. Sąjūdžio pergalė konkurenciniuose rinkimuose į SSRS liaudies deputatų suvažiavimą buvo gera pamoka, kad laikai keičiasi.

Keturios dienos prieš Baltijos kelią, šeštadienį, įvyko Sąjūdžio vadovybės ir LKP biuro susitikimas ir kompartijos oficiozas „Tiesa“ antradienį paskelbė tartum komunikatą. Keista, nė žodžio nepasakyta apie būsimą didįjį rytdienos renginį. Galų gale kompartijos ir administracijos vadovybė Baltijos kelyje ir nedalyvavo. Tačiau komunikate konstatuojama: nusiteikimas teigiamoms permainoms, taip pat ir komunistų organizacijoje, kuri turėtų siekti savarankiškumo ir atsiriboti nuo blogų veiksmų stalinizmo bei stagnacijos metais, o savo programą ir politiką brėžti taip (cituoju), „kad atitiktų tautos apsisprendimą gyventi pagal savo norus ir galimybes“. Sutarta, kad šią poziciją reikia ginti ir centriniuose organuose, kuriuos esama atitrūkimo nuo visuomenės procesų. Kalbėta apie esamus nepriklausomybės sampratos skirtumus ir parlamentinį kelią, tačiau nesusitarta dėl greitesnių tikro Lietuvos parlamento rinkimų.

Svarbesnis buvo čia pat oficioze paskelbtas kitas dokumentas – Aukščiausiosios Tarybos komisijos 1939 metų Vokietijos ir TSRS sutartims ir jų pasekmėms tirti išvados. Jis buvo būtent pritaikytas pagal datą Baltijos keliui. Komisija, kurioje dirbo ir Sąjūdžio atstovai, SSRS liaudies deputatai, rėmėsi prieš tai vykusių mokslinių teisinių konferencijų Vilniuje ir Taline rezoliucijomis ir sustatė visus taškus apie slaptųjų protokolų prieštaravimą tarptautinei

teisei, tarptautinių ir dvišalių sutarčių sulaužymą, sovietų agresiją ir priverstinį Lietuvos įjungimą į SSRS, įformintą neteisėtais Liaudies Seimo ir SSRS Aukščiausiosios Tarybos aktais. Primintas Viačeslavo Molotovo 1940 metų pareiškimas, kad SSRS susigrąžino seniau jau priklausiusias teritorijas. Taip pat sovietų Lietuvoje įvykdyti nusikaltimai žmoniškumui ir kariniai nusikaltimai.

Galėtume sakyti, kad komisija, kuriai pirmininkavo Juras Požela ir Pranas Kūris, vykdė istorinio teisingumo ir Sąjūdžio programą. Vienintelė silpna vieta buvo teiginys, kad Vokietijos ir SSRS 1939–1940 metų susitarimais įvykdytas tarptautinis nusikaltimas su tebesitęsiančiomis pasekmėmis Lietuvai, Latvijai ir Estijai turi būti išspręstas likviduojant tas pasekmes pirmiausia (cituoju) „tiesiogiai atsakingų už jį valstybių ir jų teisių perėmėjų iniciatyva“.

Gal tokios formulės norėjo valdžios atstovai, dabar sunku nustatyti. Naujų SSRS–Vokietijos iniciatyvų ir susitarimų dėl mūsų likimo būtų tekę ilgai laukti, bet Kremlius įniršo kaip reikiant. O Lietuva tuomet nebijojo, kad teisybė ką nors Maskvoje ar Berlyne suerzins. Kitą dieną Baltijos kely triumfavo žmonių brolybė. Pajutome ir parodėme, kad tai ne utopija, kad net kruviniausiam pasaulio istorijos šimtmečiui artėjant į pabaigą brolybė yra galima. O dar po trijų dienų – šiurkštus iš už aulo ištraukto botago pliaukštelėjimas su atviru melu ir grūmojimu, pavadintas SSKP centro komiteto pareiškimu.

Netrukome išsiaiškinti, kad jokio CK posėdžio ir priėmimo nebuvo. Tai dar vienas blefas. Tačiau tekstas atrodė gana baisiai – separatistai, ekstremistai, antitarybininkai, nacionalistinė isterija (Baltijos kelias), pavojus Baltijos tautų likimui, gresianti joms nelaimė, net motinų vaikus ištiksianti bėda. Ką gi, kai kurie vietiniai krūptelėjo. „Tiesa“ spausdino nustėrusių dėl tokio CK... žmonių laiškus, o LKP CK itin skubiai kitą dieną sušaukė vietinį partinį plenumą ir priėmė, deja, iš esmės pritariantį Krekliui savo pareiškimą. Cituoju: „Taip, Molotovo–Ribentropo pakto slaptieji protokolai ir po to sekę veiksmai traktuotini kaip politinė prievarta, tačiau mes turime suprasti, kad Respublikos juridinis statusas nuo to nepasikeičia.“ Būtent pasikeičia. Statusas primestas, prievartinis, nepriimtinas, o LKP viršūnei vis dar priimtinas. Pirmiausia ekonomika, sakoma tame pareiškime, nes be tarptautinių standartų ekonomikos, kaip formulavo, valstybingumo atkūrimas esąs neįmanomas. Esame integruoti į SSRS, o (cituoju) „jokia valstybė negali toleruoti tiesioginių išpuolių prieš esamą santvarką“. Beliktų pridurti – net ir vergovinė.

Tąsyk pateisinamas ir bolševikiškas kitaminčių netoleravimas, priespaula, represijos, kaip antai masinės tremtys ar vos prieš keletą mėnesių tų pačių 1989 metų balandį Tbilisio aikštėje surengtos žudynės. Gruzinais meldėsi ir giedojo – išties nepatenkinti esama santvarka. Todėl juos nuodijo dujomis ir kapojo kareivių kastuvėliais. Nusikaltimas buvo svarstomas SSRS liaudies deputatų suvažiavime. Ten sukiojosi ir mūsiškiai LKP vadovai, bet gal nesuvokė – tą savo plenumo pareiškimu dabar pateisino. Reikėjo bent Sąjūdžiui atsakyti į aną išpuolį ir aš parašiau šį bei tą – laišką be parašo, išspausdintą „Gimtajame krašte“. Dabar jį perspausdino „Sąjūdžio žinios“. Vėl išleistas iškilių proga. Galbūt galima ir matyti, kas skaito lietuviškai. Iš laiko perspektyvos situacija vis dėlto atrodo savotiškai. Sąjūdyje mėgindavome ir pažaisti sakydami ir konstruodami rimtus dalykus. Pats Baltijos kelias buvo šventė, ritualinė politika, kaip vėliau dėstydamas buvęs sąjūdininkas. Bet pirmiausia tai buvo galingas viešas pareiškimas pasauliui. Jo nebeįmanoma buvo nepastebėti ir priskirti kokiam politikuojančių ekstremistų

būreliui, kaip dar mėgino guostis vargšas SSKP CK. Panašiai vėliau menkino Kovo 11-osios aktus. Į Baltijos kelią išėjo tautos, o Sąjūdis ir du liaudies frontai kalbėjo tautų vardu.

SSKP vadų pareiškimas „Pravdoje“ galėjo būti suvokiamas kaip sovietų valdžios nota. Mūsų atveju – Lietuvai, o atsakomasis laiškas savaitraštyje „Gimtasias kraštas“, nelyginant Sąjūdžio laikiname oficioze, būtų nota atgal. Pareiškime... Tai yra pasikeitėme notomis galų gale, nes į 1988 m. rugpjūčio 23 d. šimtatūkstantinio minėjimo Vingyje vardu pasiųstą Michailui Gorbačioviui laišką atsakymo, suprantama, nebuvo. Į Sąjūdžio 1989 metų Vasario 16-osios deklaraciją atsakė vietininkai – LKP juodasis plenumas. Į naują Baltijos kelio vizualinį signalą jau gavome piktą SSKP atsakymą. Tokia buvo pažanga. Ir paskelbėme Sąjūdžio atsakymą. SSKP pareiškime siūlė dialogą, pradėjome dialogą.

Prieš metus Vingio parke buvo reikalauta paviešinti ir įvertinti Hitlerio ir Stalino sąmokslų dokumentus, atverti sovietinius archyvus. Dabar 1989 metų Liaudies deputatų suvažiavime Maskvoje įsteigtas Baltijos deputatų klubas išsireikalavo sudaryti oficialią komisiją panašiam tikslui, kuriam Vilniuje dirbo jau minėtoji Lietuvos SSR Aukščiausios Tarybos mišri komisija. Į maskviškę liaudies deputatų komisiją iš Lietuvos patekome keturiese: Justinas Marcinkevičius, Zita Šličytė, Kazimieras Motieka ir Vytautas Landsbergis. Pasiėkti panašių išvadų kaip Lietuvoje buvo nelengva, beveik nerealu, o vis dėlto nemažai pasiekėme ir jos buvo suvažiavime patvirtintos. Ta kova verta atskiros detalios aprašymo, o Baltijos kelias neabejotinai padėjo. Tai tie patys metai.

Nepamirština, kad Liaudies deputatų suvažiavimas 1989 metais buvo aukščiausia SSRS valdžios struktūra. Todėl jo balsavimu priimtas nutarimas dėl SSRS ir Vokietijos 1939 metų sutarties su pripažintais galų gale slaptaisiais protokolais, kuriuos suvažiavimas ir pasmerkė kaip suokalbį, ir teisiškai panaikino nuo pasirašymo akimirkos, buvo didžiulės reikšmės dalykas. Net ligi šiol. Vokietija to dar nėra padariusi. Nustatyta, kad slaptieji protokolai bei jų vykdytoja – sovietų vadovybė pažeidė trečiųjų šalių suverenitetą ir nepriklausomybę, kuriuos Lietuvai, Latvijai ir Estijai ta pati SSRS buvo garantavusi nutarime paminėtomis 1920 metų taikos sutartimis ir vėlesnėmis sutartimis dėl nepuolimo, neagresijos. Taip įvardyta fundamentalūs momentai: taikos pažeidimas, karas, neagresijos įsipareigojimo sulaužymas, agresija.

Nutarimas yra teisinis ir politinis aktas, garbingas Rusijos istorijos dokumentas, kurio reikšmės mums ir Europai negali nustelbti net Baltijos kelias. Abu žingsniai brendo kartu, įvyko kartu ir trupino Berlyno sieną. Smūgis jai teko, kaip matome, ne vien iš Vengrijos, bet ir iš didelės Rytų erdvės ligi pačios Maskvos. Tik Vakarų šalys to dar nemoka pamatyti. Apie Baltijos kelio ryšį su Berlyno sienos griuvimu ir Vokietijos susivienijimu dar niekas nekalba, nors siena griuvo, jei neklystu, savotišku sutapimu kitą dieną po to, kai Berlyne buvo atidaryta Sąjūdžio fotografijų paroda. (*Plojimai*)

Baltijos kelias skleidėsi kaip kelias į laisvę ne vien trims Baltijos sesėms. Skelbdami senųjų sukilėlių prieš carizmą šūkį „Už jūsų ir mūsų laisvę!“ platindami Sąjūdžio literatūrą Maskvoje, Ukrainoje, Kaukazo šalyse suvokėme, kad taip ir yra – kelias į laisvę bendras. Jis buvo bendras ir Rusijai, kuri tuomet siekė demokratijos. O į 1991 metų sovietinę sausio agresiją atsakė šimtatūkstantinėmis demonstracijomis – šalin rankas nuo Lietuvos! Galėjo atrodyti, kad Baltijos kelias tęsiasi Maskvoje, Leningrade. Šiandien pakanka pasakyti, kad jis tebėra atviras. Ačiū jums. (*Plojimai*)

A. VALINSKAS. Dėkoju profesoriui Vytautui Landsbergiui. Ačiū.

A. CIRTAUTAS (*Seimo posėdžių sekretoriato vyriausiasis specialistas*). Jos Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidentė.

A. VALINSKAS. Gerbiamieji, iškilmingą minėjimą, skirtą Baltijos kelio 20-mečiui, skelbiu baigtą. Ačiū visiems dalyvavusiems ir kviečiu visus ir toliau dalyvauti Baltijos kelio 20-mečiui skirtuose renginiuose. Ačiū už dėmesį ir geros šventės.